

ŞEHNÂME'NİN MİHRÎ HATUN DÎVÂNÎ'NA ETKİLERİ*

THE EFFECTS OF ŞEHNAME ON MİHRÎ HATUN'S DIVAN

Mahmut BAŞARAN**

ÖZ

XV. asır Osmanlı Devleti'nin kültür ve medeniyet açısından ilerleme kaydettiği bir devirdir. Osmanlı Devleti'nin yükselişe geçmesi kendini edebiyatta da göstermiştir. Bu dönemin başında devletin yükselişinde aksaklıklar olsa da bu aksaklıklar edebiyatın yükselişini etkilememiş, edebiyat yükselişine devam etmiştir.

İslamiyet'ten sonra Türk edebiyatına Arap ve Fars edebiyatları -özellikle de Fars edebiyatı- etki etmeye başlamıştır. Şairler Fars yazarları bazen taklit etmiş bazen de onların eserlerinden faydalanarak müstakil eserler vermişlerdir. Türk şairler, Fars edebiyatında özellikle İran şairi Ebu'l Kâsım-i Firdevsî'den ve onun eseri olan Şehnâme'den etkilenmişler ve kendi eserlerinde de gerek konu bakımından gerek Şehnâme'de geçen kahramanlar bakımından Firdevsî ve Şehnâmesine yer vermişlerdir. Bu şairlerden biri de Mîhrî Hatun'dur. O da Şehnâme'den etkilenmiş ve kendi Dîvân'ında da Şehnâme'de adı geçen önemli kişileri, kahramanları ve yer adlarını titizlikle işlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Mîhrî Hatun, Mîhrî Hatun Dîvânî, Şehnâme, Şehnâme Kahramanları, Şehnâme Yer Adları

ABSTRACT

XV. century is a period in which the Ottoman Empire made progress in terms of culture and civilization. The rise of the Ottoman Empire also showed itself in literature. Although there were setbacks in the rise of the state at the beginning of this period, these setbacks did not affect the rise of literature, and literature continued to rise.

After Islam, Arabic and Persian literatures, especially Persian literature, began to influence Turkish literature. The poets sometimes imitated Persian writers and sometimes

* Bu makale 03.04.2023 tarihinde dergimize gönderilmiş; 09.04.2023 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 30.04.2023 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atf şekli; Mahmut Başaran, Şehnâme'nin Mîhrî Hatun Dîvânî'na Etkileri, *Avrasya Beşeri Bilm Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 3-1 (2023), Karabük 2023, s. 116-132.

ISSN 2791-9900/e-ISSN 2822-2253, DOI: 10.7596/abbad.31072023.005

** Karabük Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, mahmutbasaran78@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-2739-6255

they created independent works by making use of their works. Turkish poets were influenced by the Iranian poet Ebu'l Kâsım-i Firdevsî and his work, Şehnâme, in Persian literature, and they included Firdevsî and the Şehnâme in their own works, both in terms of the subject and in terms of the heroes mentioned in the Şehnâme. One of these poets is Mihrî Hatun. She, too, was influenced by the Şehnâme, and in her Dîvân, she meticulously processed the important people, heroes and place names mentioned in the Şehnâme.

Key Words: Mihrî Hatun, Mihrî Hatun's Dîvân, Şehnâme, Şehnâme Heroes, Şehnâme Place Names

Giriş

Amasya'da doğan Mihrî Hatun (d. ?/ö. 1512'den sonra)¹ hayatını bu şehirde devam ettirmiş bunu da *Geçmiş ki hayf Mihrî Amâsiyye'de ömrüm* mısraıyla dile getirmiştir. Babası Belâyî mahlasıyla şiirler yazan Kadı Hasan Amasyevî, dedesi ise Halvetî şeyhlerinden Pîr İlyâs'tır. Aşık Çelebi *Meşâirü 'ş-suarâ'*da gerçek adının ve mahlasının Mihrî olduğunu söylemektedir. Sehî Bey, Latîfi ve Kınalızâde Hasan Çelebi bu konuda herhangi bir bilgi vermezken Evliya Çelebi ise isminin Mihrimah, mahlasının da Mihrî olduğunu belirtmektedir.

Önce II. Bayezid'in sonra da Şehzâde Ahmed'in Amasya valiliği sırasında şehzâde sarayı etrefında toplanan edebi topluluğa katılmış ve yazdığı şiirlerle dikkat çekmiştir². Tezkirelerin hemen hemen hepsinde Mihrî Hatun'a dair bilgilerde katıldığı edebi toplulukta onunla diğer şairler ve kişiler arasındaki olaylar anlatılmaktadır. Aşık Çelebi, Latîfi ve Hasan Çelebi, Mihrî Hatun ve Sinan Paşa'nın oğlu İskender Çelebi arasında bir gönül bağının olduğunu söylerler. Buna delil olarak da Mihrî Hatun'un bazı şiirlerinde geçen İskender mazmununu gösterirler. Aşık Çelebi, Mihrî Hatun ile Hâtemî mahlasıyla şiirler yazan Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi arasında bir hissi yakınlaşmanın olduğunu belirtir. Bununla birlikte tezkire yazarları güzelliğini övdükleri Mihrî Hatun'un iffeti konusunda da kimsenin bir şüphesinin olmadığını kaydederler. Bunu Aşık Çelebi *Nice tâlipleri var iken kimsenin ondan murat almadığını ve dünyaya kız gelip kız gittiği* ifadesiyle pekiştirmektedir.

Mihrî Hatun, sade bir dille yazdığı şiirlerinde daha çok duygularını ifade etmeye çalışmış, samimi ve külfetsiz bir dil kullanmıştır. Şiirde Necâtî'den etkilenmiş, onun şiirlerine nazireler yazmış, bu şiirleri Necâtî'ye göndermiştir. Ancak Latîfi'nin naklettiğine göre Necâtî bu durumdan pek memnun kalmamış,

¹ Detaylı bilgi için bkz. İsmail E. Erünsal, "Mihrî Hatun", *DİA.*, c. 30, İstanbul 2005, s. 37-38.

² Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, İstanbul 1996, s. 175-176.

bir dostu vasıtasıyla Mihrî Hatun'a onun şiirleri hakkındaki görüşlerini bildirmiştir.

Mihrî Hatun'un ölüm tarihi konusunda dönemin tezkirelerinde bir kayıt bulunmamakta, günümüzde yapılan araştırmalarda ise 1506 yılı gösterilmektedir. Ancak in'âmât defterindeki kayıtlarda 1512 yılında II. Bayezid'e bir kaside gönderdiği kaydedilmiştir. Bu bilgi göz önünde bulundurulunca da 1512'den sonra vefat ettiği düşünülmektedir. Mezarı Amasya'da dedesi Pîr İlyas'ın tekkesindeki hazireye defnedilmiştir.

1. Mihrî Hatun Dîvânı'nda Şehnâme Kahramanları

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin birçoğu Fars edebiyatından etkilenmiştir. Bu şairler Fars edebiyatından da en çok Firdevsî ve onun eseri Şehnâme'den etkilenmiştir. Bu bölümde de Mihrî Hatun Dîvânı'nda kendine yer bulan Şehnâme kahramanlarını inceleyeceğiz.

1.1. Cem / Cemşîd

Cem (Cemşîd), Tahmerûs (Tahmurs)'un oğlu olan Cem yedi yüz yıl tahtta kalmıştır. İnsanlar için yarar sağlayacak birçok icatlarda bulunmuştur. Devlere kalıplara balçıktan tuğlalar döktürerek hamamlar, köşkler, saraylar yaptırmıştır. Sert taştan yakut, kehribar, gümüş ve altın gibi mücevherler çıkarmıştır. Kâfur, misk, öd, amber ve gül suyunu bulan kişidir. Hekimliği ile hastalara derman olup şifa dağıtmıştır. Gemilerle bütün denizleri dolaşmıştır. Saltanatının büyüklüğüne uygun olarak yaptırdığı tahtı, devler kaldırıp göklere kadar çıkarmıştır. Onun gökyüzünde parladığını gören halk, ona ışık şahı anlamına gelen Cemşîd diyerek üzerine mücevherler saçmış ve bugüne de Nevruz adı verilmiştir. Zamanla Cem, doğruluk yolundan ayrılarak tanrılık iddiasında bulununca halkı kendisinden yüz çevirmiş ve tanrının gazabına uğrayarak eski dirayetini kaybetmiş, sonunda da Dahhâk tarafından testere ile kesilerek öldürülmüştür³

Cem, klasik Türk şiirinin eğlence alemlerinin hep baş köşesinde bulunmuş ve şarabın mucidi olması hasebiyle kullanılmıştır.

Dil-dâr la'li yâdına gül-gûn mey içmeğe

Hoşdur bu demde al elüñe sâki câm-ı Cem (K9 / 4)

Gönül alan sevgilinin kırmızı (dudakları) hatırına (gelince) gül renkli şarap içilir. Saki böyle zamanlarda Cem'in icat ettiği şarabı eline alman güzel olur.

³ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2017, s. 136.

Bu beyitte şair, Şehname de şarabı icat ettiğinden bahsedilmemiş olsa da Cem'den şarabın mucidi ve sahibi olarak bahsetmekte ve aşığın aklına sevgilinin şarap gibi kırmızı dudakları gelince sakinin de içki sunması gerektiğini söylemektedir.

Nice Cemşîd-i 'âlemdür görüñ kim 'adl-i devrinde

Koyun kurd ile yürürler zihî hoş zindegânîdür (K14 / 21)

Cemşîd'in devri nasıl bir alemdir görün ki devrin adaletinde koyunlar kurtlarla yürürler (yaşarlar) ne güzel hoş (bir) yaşayıştır.

Bu beyitte şair, Cemşîd'in şarabı icat etmesiyle değil de kendi devrinde adaleti sağlamasıyla ele alınmıştır. Öyle ki birbirinin yanına gelme ihtimali olmayan koyun ile kurt bile bir araya gelmiş kardeşçe yaşamıştır demektir.

1.2. Dârâ

Dârâ, İran padişahlarından Dârâb'ın oğludur. İskender'le savaşmış ve bu savaşta mağlup olduktan sonra tahtını ve tacını kaybetmiştir. Sonu son derece hazindir.⁴

Devr-i Dârâ bozulup devr-i Sikender m'añılır

Sehrivâr olalı sen husrev-i hâkân-şekil (K8 / 24)

Sen hükümdarların hükümdarı gibi hükümdar olduğundan beri Dârâ'nın devri bozulup İskender'in devri mi anılır!

Bu beyitte şair, Dârâ'nın İskender'le yapmış olduğu savaştan mağlup olmasına ve bu mağlubiyetten dolayı onun adının unutulup artık İskender'in adının anılmaya başladığına telmihte bulunarak Sultan Ahmed'in de padişah olduktan sonra devleti padişahların padişahı gibi yönetmesinden dolayı diğer hükümdarların isimlerinin unutulduğunu, onun adının anıldığını anlatmaktadır.

1.3. Efrâsiyâb

Peşeng'in oğlu olan Efresiyâb'ın, büyük Türk hakanı Alp Er Tunga olduğu ve bu adı ona Farsların verdiği pek çok kaynakta ifade edilmektedir.

Firdevsî, Efrâsiyâb'ı yer yer kahraman olarak tanıtır. Fakat çoğunlukla da kendi milletini yüceltme düşüncesiyle onu zalim, insafsız, Türk – İran

⁴ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 143.

savaşlarında mağlup olan, sık sık savaş meydanından kaçan bir kişi olarak anlatmaktan da geri durmaz.⁵

Ol cihân-gîr-i zamânüñ görse tîğî lem‘asın

Korkusundan kendüzini bilmeye Efrâsiyâb (K3 / 11)

Efrâsiyâb, o zamanın hükümdarının kılıcının parıltısını görse korkusundan kendisini unuttur.

Bu beyitte şair, Efrâsiyâb'ı klasik Türk şiirimizde de işlendiği gibi zenginliği, kahramanlığı ve saltanatı ile ele almaktadır. Şair bu beyitinde, Sultan Bâyezîd'e övgüde bulunurken Efrâsiyâb cesur, kahraman biri ama o seninle boy ölçüşemez. Ne kadar cesur olsa da senin kılıcının parıltısından korkar diverek Efrâsiyâb'ı korkaklaştırmaz; Sultan Bâyezîd'i yüceltir.

1.4. Ferîdûn

Ferîdûn, Cemşîd'in sülalesindedir. Babası Dahhâk tarafından beyni yılanlara yedirilmek suretiyle öldürülmüştür. Dahhâk'ın sarayına gelerek meşhur gürzüyle kafasına vurmuş ve onu esir edip tahtına çıkmıştır. Büyücülüğü öğrenmiş, insanlara pek çok faydalı hizmette bulunmuştur.

Ferîdûn, ayrıca Hind – Avrupa mitolojilerinde tekrar tekrar görülen, ejderha öldüren bir kahramanı temsil eder. Dahhâk ise, omuzundaki yılanlardan dolayı ejderhaya teşbih edilmiştir. Ferîdûn'un ejderha öldüren bir kahraman olarak kabul edilmesi bu sebeptedir.⁶

Sultân Ahmed ol ki Ferîdûn-ı dehrdür

Mülk-i cihânda devlet ile tâc-dârdur (K13 / 9)

Sultan Ahmed, o ki zamanın Ferîdûn'udur. Dünya mülkünde devlete sahip ve malik olandır.

Klasik Türk şiirimizde ise Ferîdûn, zulmü sona erdirmesi ve kahramanlığı ile ele alınır. Şiirde övülen kişi Ferîdûn'a benzetilir. Bu beyitte de şair, Sultan Ahmed'i Ferîdûn'a benzeterek zamanın Ferîdûn'u olduğunu, onun gibi dünyada devlete sahip ve malik olduğunu anlatmaktadır.

⁵ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 145.

⁶ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 147.

Ki ya'nî Şeh Süleymân ol cüvân-baht-ı Ferîdûn-dehr

Başına gerçi bir şehdûr yedi iklîm hânıdur (K14 / 13)

Şah Süleyman o genç, kuvvetli, talihli zamanın Ferîdûn'udur ki aslına bakılırsa o (tek) başına yedi iklimin hanı bir şahtır.

Bu beytin ilk dizesinde şair, Sultan Süleyman'ı genç kuvvetli aynı zamanda talihli (şanslı), zamanın Ferîdûn'u olduğunu söyler. İkinci dizesinde ise şair Sultan Süleymân'ın yedi iklimin şahı olduğunu söyler ve Sultan Süleymân'ın şahlıkta Ferîdûn'dan daha üst mertebede olduğunu söyleyerek Ferîdûn ile yaptığı kıyaslamada Ferîdûn'u küçültmeden Sultan Süleymân'ı över.

1.5. İskender

Kaynaklarda adı. “İskender-i Zülkarneyn, İskender-i Kebîr, İskender-i Himyerî, İskender-i Makedonî, İskender-i Yunanî” diye anılan İskender; genellikle Yunan kralı Büyük İskender ile peygamber yahut veli olduğu tam aydınlatılamamış Zülkarneyn'in birbiriyle karıştırılması sonucu ortaya çıkmış efsanevi bir hükümdardır. Halbuki her iki arasında hem zaman hem de şahsiyet olarak büyük farklar bulunmaktadır.

Fars, Hind ve Türk edebiyatında Şehnâme'den etkilenecek kaleme alınmış pek çok “İskender” hikayesi mevcuttur.

Şehnâme'de Dârâb'ın, Rum kayserinin kızından olan oğlu olarak geçmektedir. Büyüyüp yiğit biri olunca Rum kayseri Feylakus'un yerine tahta oturmuştur. İran tahtına oturduktan sonra onun ünü ve adaleti tüm dünyaya yayılmış ve “Zülkarneyn” diye anılmaya başlanmıştır. Hindistan, Çin, Arabistan ve Mısır gibi pek çok memleketi dolaşmış; halkı Yeécüc ve Me'cüc'ün zararlarından korumuş, veziri Hızır ile birlikte Karanlıklar ülkesinde âb-ı hayâtı aramıştır. Ancak Hızır'ın âb-ı hayâtı bulmasına karşın o, âb-ı hayâta erişememiştir.⁷

Biri İskender-i devrân birisi Haydar Şâh

Tîg-ı kahrına bularuñ döye mi burc u beden (G123 / 2)

Biri devrin İskender'i diğeri Haydar Şah'ı. Bunların kahrının kılıcına beden ve yürek dayanır mı?

⁷ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 157.

Uzun ve maceralı bir hayat süren İskender klasik Türk şairlerimizi etkilemiş ve şiirlerine konu olmuştur. Bununla birlikte Şah Haydar da İskender gibi uzun ve maceralı bir hayat sürerek o da klasik Türk şairlerimizi etkilemiştir.

Bu beyitte de şair, İskender ve Şah Haydar'ı göstererek bu iki hükümdarın kendi zamanlarında sürekli savaştıklarını, düşmanlarını kahrettiklerini ve bu savaşlara beden ve yüreklerin dayanmadığını dile getirmiştir.

İrdi çün âb-ı hayâta Mihrî ölmez haşre dek

Gördi çün zulmet şebinde ol 'ayân İskender'i (G189 / 5)

Mihrî ölümsüzlük suyundan içtiği için ölülerin dirildiği güne kadar ölmez. Çünkü o karanlığın gecesinde İskender'i açıkça gördü.

Bu beyitte şair, İskender'i klasik Türk şiirinde İskender'le özdeşleşmiş olan âb-ı hayât mazmunuyla kullanmıştır.

Devr-i Dârâ bozulup devr-i Sikender m'añılır

Sehrivâr olalı sen husrev-i hâkân-şekil (K8 / 24)

Sen hükümdarların hükümdarı gibi hükümdar olduğundan beri Dârâ'nın devri bozulup İskender'in devri mi anılır!

Bu beyitte şair, Dârâ'nın İskender'le yapmış olduğu savaştan mağlup olmasına ve bu mağlubiyetten dolayı onun adının unutulup artık İskender'in adının anılmaya başladığına telmihte bulunarak Sultan Ahmed'in de padişah olduktan sonra devleti padişahların padişahı gibi yönetmesinden dolayı diğer hükümdarların isimlerinin unutulduğunu, onun adının anıldığını anlatmaktadır.

Serîr-i saltanat üzre budur İskender-i devrân

Zamânuñ Rüstem-i Zâl'i cihânuñ pehlevândır (K14 / 18)

Saltanatın tahtı üzerinde (oturan Sultan Süleyman) zamanın İskender'i budur. (Sultan Süleyman) zamanın Zâl'in (oğlu) Rüstem (ve) dünyanın pehlivanıdır.

Bu beyitte şair, tahta oturan Sultan Süleymân'ın zamanın İskender'i olduğunu ve gücüyle, kahramanlığıyla ve pehlivanlığıyla da zamanın Zâl'in (oğlu) Rüstem olduğunu söylemektedir.

1.6. Leclâc

Leclâc, Nüşirevân zamanında yaşamış ve satrancı icat etmesiyle ünlüdür. Şerîfî, Firdevsî'nin Şehnâme'de satrancı icat eden kişinin kim olduğunu söylemediğini; bazılarının bu kişinin Sıssa adında bir bilge olduğunu iddia ettiklerini; ancak aslında satrancı icat eden kişinin Leclâc olduğunu ısrarla vurgulamaktadır.⁸ Leclâc, klasik Türk şairlerinin dikkatini satrancın mucidi olarak çekmektedir.

Ruhları nat'ında şeh-mât olmadan cân oynaram

‘Âlem içre var ise ancak ola Leclâc'lık (G77 / 2)

“Ben kaleleri yere düşmeden canımla (satranç oynayıp) şah-mat ederim.” (diyen biri varsa o da) alemin içinde (sadece) Leclâc'tır.

Bu beyitte şair, bu âlemde kaleleri düşmeden satranç oynayacak tek kişinin onun mucidi olan Leclâc'ın olduğunu söyler.

1.7. Mânî

Mânî, Çin'de yaşayan ressamın adıdır. Erjeng adıyla da bilinir. Yaptığı her resim dillere destan olmuştur. Maniheizm dininin kurucusu kabul edilir. Şehnâme'de zaman zaman adı geçmektedir.⁹ Mânî, klasik Türk şiirinde de ressamlığı ile dikkat çekmiştir.

Ne cânı var yaza Mânî kaşuñ işâretini

Ne haddi var bile ‘âkil lebûñ ‘ibâretini (G206 / 1)

Mânî'nin ne canı var kaşımın işaretini yazsın ne (de) dudaklarının (güzelliğini) kavrayabilme yeteneği var.

Bu beyitte şair, Mânî ne kadar becerikli, maharetli olsa da çizdiği resimler dillere destan olsa da sevgilinin kaşını ve dudaklarını kavrayıp çizecek yeteneğe sahip değildir demektedir.

⁸ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 162.

⁹ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 164.

Cân levhasına eyle cemâlümi musavver

Bulsun dilün enver

Tâ görse hased ide anuñ nakşına Mânî

Olsun begüm olsun

(Müs.9 / 5)

Can levhasına (gönlüne) yüz güzelliğinin şeklini ver (ki) gönlün aydınlık bulsun. Mânî (bile) onun nakışlarını görünce kıskansın. Olsun beyim olsun.

Bu beyitte şair, yüzün güzelliğiyle gönlünü de güzelleştir ki bu nakışları nasıl işlediğini Mânî bile görüp kıskansın.

1.8. Minûçîhr

Minûçîhr, Ferîdûn'un küçük oğlu İreç'in kızından olan Minûçîhr, amcaları tarafından öldürülen babasının intikamını dedesi Ferîdûn'la birlikte alır. Ferîdûn, padişahlık tacını onun başına koyar ve yüz yirmi yıllık taht süresi başlamış olur. Efsunlar yaparak bütün cadıların kapısını bağlamış; bütün dünyaya adaleti, dindarlığı, mertliği, iyiliği, temizliği ve akıllıca hareketi öğütlemiştir. Ömrünün sonlarına doğru, oğlu Nevzer'e öğütlerde bulunarak yakın zamanda gelecek olan Musa Peygamber'e itaat etmesini ister. Minûçîhr, klasik Türk şiirimizde genellikle saltanatı dolayısıyla anılır.¹⁰

Sakın devrinde yâd itme Minûçîhr'i Nerîmân'ı

Ki ey şeyyâd bu dehrûñ bu şeh sâhib-kırânıdır

(K14 / 19)

Ey riyakâr sakın (kendi) devrinde Minûçîhr'i ve Nerîmân'ı aklına getirme. Çünkü bu padişah zamanın (sâhib-kırânıdır)¹¹ kutlu, bahtiyar, talihli hükümdarıdır.

Bu beyitte şair, yanılığa düşen kişiye sakın içinde bulunduğun zamanda Minûçîhr ve Nerîmân'ı aklına getirip de onları yad etme. Çünkü senin içinde bulunduğun zamanın padişahı onları aratmayacak ve onlardan daha talihli, kutlu bir padişaktır demektedir.

¹⁰ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 165.

¹¹ Sâhib-kırân: Müşteri ile (Jüpiter) Zühre'nin (Venüs / Çoban Yıldızı) bir burçta toplandığı esnada doğmuş olan anlamına gelir. Bu sıfat uğurlu, kutlu, bahtiyar, talihi yaver, daima muzaffer, galip ve cihangir hükümdarları ifade etmek üzere kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. ALAN, Hayrunnisa, "Sahipkiran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. Ek. 2, Ankara 2019, s. 443-444.

1.9. Nerîmân

Nerîmân, İrân'ın en ünlü pehlivanlarından olan Nerîmân, Şehnâme'de olayların içinde yoktur. Fakat ismi sık sık anılır. Zâl'in babası, Rüstem'in de dedesidir. Nerîmân klasik Türk şiirimizde genellikle kahramanlığı, yiğitliği ve pehlivanlığı nedeniyle benzetme vesilesi olarak anılır.¹²

Sakın devrinde yâd itme Minûçîhr'i Nerîmân'ı

Ki ey şeyyâd bu dehrûn bu şeh sâhib-kırânıdur (K14 / 19)

Ey riyakâr sakın (kendi) devrinde Minûçîhr'i ve Nerîmân'ı aklına getirme. Çünkü bu padişah zamanın (sâhib-kırânıdur) kutlu, bahtiyar, talihli hükümdarıdır.

Bu beyitte şair, yanılığa düşen kişiye sakın içinde bulunduğun zamanda Minûçîhr ve Nerîmân'ı aklına getirip de onları yad etme. Çünkü senin içinde bulunduğun zamanın padişahı onları aratmayacak ve onlardan daha talihli, kutlu bir padişaktır demektedir.

Bir cihân-gîr-i zamânsın ki irevirmez amân

Lem'a-i tîguñ ider dîv-i Nerîmân'ı dü-nîm (K10 / 16)

Zamanın dünyayı zapt etmiş aman vermeyen bir hükümdarısın ki kılıcının parıltısı (bile Nerîmân'ın devini iki parça eder.

Bu beyitte şair, Sultan Ahmed'in kendi devrinde dünyaya hâkim olduğunu, kimseye aman vermediğini ve pehlivan bir yiğit olan Nerîmân'ın bile onun kılıcının parlaklığını gördüğünde korkudan iki parçaya bölüneceğini anlatmaktadır. Bu beyitte şair, Sultan Ahmed'i pehlivan ve yiğit olan Nerîmân'a benzeterek Sultan Ahmed'i daha üstün göstermektedir.

Rezmüne mukâbil turamaz Sâm u Nerîmân

Rüstem olamaz erlük içinde saña hem-tâ (K5 / 17)

Sâm ve Nerîmân senin savaşında, kavganda karşında duramaz. Rüstem mertlikte ve yiğitlikte sana benzeyemez.

¹² Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 165.

Bu beyitte şair, Sultan Ahmed'i överek pehlivanlığı, mertliği, yiğitliği ve kahramanlıklarıyla bilinen Sâm ve Nerimân'dan daha üstün olduğunu, bu şahısların savaşta onun karşısında duramayacağını ve yiğitlikte ve mertlikte ona benzeyemeyeceğini dile getirmektedir.

1.10. Rüstem

Rüstem, Zâl'in oğlu olan Rüstem tam anlamıyla olağanüstü özelliklere sahip bir kahramandır. Rüstem'e bebeklik döneminde on dadı birden süt verir. Sütten kesilip yemek yemeye başlayınca beş kişinin yiyeceğini yer. Sekiz yaşlarına gelince güçlü bir delikanlı görünümündedir. Bir bahçede şarap içerken azgın bir fili öldürür. Bu onun kahramanlık göstermede ilk büyük başarısıdır. Daha sonra babası Zâl'in üstlendiği görevi o üstlenir. İran padişahı ve İran ordusu ne zaman bir sıkıntıyla karşılaşsa ilk başvurdukları kişi Rüstem'dir. Rüstem yeryüzünü soluklarıyla yakacak bir timsaha benzetilir. Her biri ayrı bir felaketlerle dolu yedi ülkeyi geçip padişahı kurtarması, hançeri, kılıcı, gürzü, mızrağı ve bileğinin gücü düşmanlarının korkulu rüyası haline gelmiştir. O, bu özellikleriyle bir savaşta binlerce kişiyi öldürecek güce sahiptir. Rüstem, kardeşi Şagâd tarafından bir kuyuya atılarak öldürülmüştür.

Rüstem gerek Halk şiirinde gerek klasik Türk şiirinde gerekse Tanzimat sonrası Türk şiirinde en çok adı geçen Şehnâme kahramanıdır. Zaman zaman Tehemten adıyla da anılan Rüstem çoğu zaman kılıcı, hançeri, gürzü, yayı ve bileğinin gücü ile kahramanlık sembolü olarak ele alınır. Övülenle arasında benzerlik kurulur.¹³

Ger sen semend-i devlete olsañ i şeh süvâr

Rüstem önünde bin dil ile hâşa-dar ola (K6 / 13)

Eğer sen devletin atına binen padişahsan Rüstem'in önünden git. Gönlü dar olsun ona.

Bu beyitte şair, eğer sen devletin başına geçersen öyle bir yönet ki Rüstem'in bile önüne geç. Rüstem seni geçemediği için gönlü ona dar olsun demek, Rüstem'in devlet yönetme şeklini ise nasihat etmektedir.

Serîr-i saltanat üzre budur İskender-i devrân

Zamânun Rüstem-i Zâl'i cihânun pehlevânıdır (K14 / 18)

¹³ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 168.

Saltanatın tahtı üzerinde (oturan Sultan Süleyman) zamanın İskender'i budur. (Sultan Süleyman) zamanın Zâl'in (oğlu) Rüstem (ve) dünyanın pehlivanıdır.

Bu beyitte şair, tahta oturan Sultan Süleymân'ın zamanın İskender'i olduğunu ve gücüyle, kahramanlığıyla ve pehlivanlığıyla da zamanın Zâl'in (oğlu) Rüstem olduğunu söylemektedir.

Bir cihân-gîr-i zamândur ol bugün 'âlemde kim

Rüstem ü Zâl olsa rezmine gelüp itmez cidâl (K11 / 13)

O bugün âlemde bir devrin hükümdarıdır ki Rüstem ve Zâl (sen) savaş(mak istesen de onlar) gelip (seninle) savaşmazlar.

Bu beyitte şair, Sultan Ahmed'e Rüstem ve Zâl her ne kadar savaşçı olsalar da senden çekindikleri için sen onlarla savaşmak istesen de onlar seninle savaşmazlar demektedir. Şair Rüstem ve Zâl'i savaşçı, kahraman yönleriyle ele alıp Sultan Ahmed'i övmektedir.

Yüzüne karşı cedel eyleyemez Sâm u Süvâr

Rüstem ü Zâl olamaz erlik ile sana garîm (K10 / 17)

Sâm ve Süvâr (senin) yüzüne karşı bir şey söyleyemez. Rüstem ve Zâl yiğitlik ve mertlikte sana rakip olamaz.

Bu beyitte şair, Sultan Ahmed'i Sâm, Süvâr, Rüstem ve Zâl'e karşı överken Sâm ve Süvâr ne kadar kahramanlıklarıyla bilinseler de senin karşında bir şey söyleyemezler; Rüstem ve Zâl ise sana yiğitlikte rakip bile olamazlar demektedir.

Rezmüne mukâbil turamaz Sâm u Nerîmân

Rüstem olamaz erlük içinde saña hem-tâ (K5 / 17)

Sâm ve Nerîmân senin savaşında, kavganda karşında duramaz. Rüstem mertlikte ve yiğitlikte sana benzeyemez.

Bu beyitte şair, Sultan Ahmed'i överek pehlivanlığı, mertliği, yiğitliği ve kahramanlıklarıyla bilinen Sâm ve Nerîmân'dan daha üstün olduğunu, bu şahısların savaşta onun karşısında duramayacağını ve yiğitlikte ve mertlikte ona benzeyemeyeceğini dile getirmektedir.

1.11. Sâm

Sâm, Ferîdûn zamanında yaşamış olup ünlü İran pehlivanlarından olan Nerîmân'ın oğludur. Sâm da babası gibi pehlivan yapılı bir kişidir. Sâm, İran – Turan savaşlarında Turan ordusuna karşı birçok başarılar elde etmiştir. Yıllarca oğlu olmadığı için ziyafetler vermiş adaklar kesmiştir. Nihayet bir erkek evladı dünyaya gelmiş; fakat çocuğun saçları beyaz olduğu için bunu bir ayıp sayarak çocuğu Elburz dağına bırakmıştır. Aradan uzun bir zaman geçince büyük bir pişmanlıkla Zâl adını verdiği oğlunu bulmuş ve yanma almıştır.

Sâm, klasik Türk şiirimizde daima kahramanlığından dolayı övgü için benzetme aracı olarak anılır.¹⁴

Rezmüne mukâbil turamaz Sâm u Nerîmân

Rüstem olamaz erlük içinde saña hem-tâ (K5 / 17)

Sâm ve Nerîmân senin savaşında, kavganda karşında duramaz. Rüstem mertlikte ve yiğitlikte sana benzeyemez.

Bu beyitte şair, Sultan Ahmed'i överek pehlivanlığı, mertliği, yiğitliği ve kahramanlıklarıyla bilinen Sâm ve Nerîmân'dan daha üstün olduğunu, bu şahısların savaşta onun karşısında duramayacağını ve yiğitlikte ve mertlikte ona benzeyemeyeceğini dile getirmektedir.

Yüzüñe karşı cedel eyleyemez Sâm u Süvâr

Rüstem ü Zâl olamaz erlik ile sana garîm (K10 / 17)

Sâm ve Süvâr (senin) yüzüne karşı bir şey söyleyemez. Rüstem ve Zâl yiğitlik ve mertlikte sana rakip olamaz.

Bu beyitte şair, Sultan Ahmed'i Sâm, Süvâr, Rüstem ve Zâl'e karşı överken Sâm ve Süvâr ne kadar kahramanlıklarıyla bilinseler de senin karşında bir şey söyleyemezler; Rüstem ve Zâl ise sana yiğitlikte rakip bile olamazlar demektedir.

Kimi kıldı Sâm Süvâr u pehlevân

Sonra miskinlik ile virmedi cân (Taz / 360)

¹⁴ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 173.

Sâm ve Süvâr kimi pehlivan etti(yse) miskinlik yaparak ölmedi.

Bu beyitte şair, Sâm ve Süvâr'ın çok iyi pehlivan olduklarını, insanlara da güreşmeyi öğrettiklerini ve kime güreşmeyi öğrettiyseler onların savaşarak, bir kahramanlık yaparak öldüklerini anlatmaktadır. Bu anlamda şair, Sâm ve Süvâr'ı bu şiirinde pehlivanlıklarıyla ele almıştır.

1.12. Şîrîn

Şîrîn, Ermen padişahının kızıdır. İran padişahı Hüsrev'in hanımıdır. Hüsrev, Ermen'e yaptığı bir seyahat esnasında gördüğü Şîrîn'e âşık olmuş onu da beraberinde İran'a getirmiştir. Hüsrev'in ölümünden sonra Hüsrev'in başka bir kadından olan oğlu Şîrûye'nin kendisine ilan-ı aşk etmesine karşı çıkmış; Hüsrev'in ölümüyle kendisinin de ölmüş sayılması gerektiğini, kendisinden kimseye hayır olmadığını söyleyerek, Hüsrev'in mezarı başına gitmiş ve yüzüğündeki zehri yutarak ölmüştür. Şîrîn, Doğu edebiyatında yaygın olan Hüsrev ü Şîrin veya Ferhâd ü Şîrîn hikayesinin kahramanıdır.¹⁵

Bir nazarda nice 'âşıkları Ferhâd eyler

Nice Şîrîn nice dilber nice meh-rûdur bu

(G139 / 2)

Bu Şîrîn, çok gönül alıcı (ve) ay yüzlü (bir güzel)dir. Bir bakışıyla birçok aşığı (kendine) Ferhâd eyler.

Bu beyitte şair, Şîrîn'in çok güzel, gönül alıcı, ay yüzlü bir kız olduğunu ve bir bakışıyla erkekleri kendine âşık edip Ferhâd'ın durumuna düşürdüğünü anlatmaktadır. Bu beyitte Şîrîn, Şehnâme'de de anlatıldığı gibi güzelliği ve başka erkeklerin bir bakışta âşık olduğu bir kadın olarak ele alınmıştır.

1.13. Zâl

Sâm'ın oğlu olan Zâl, saçları beyaz olduğu gerekçesiyle ayıplı sayılmış ve Elburz dağına bırakılmıştır. Elburz dağında Sîmurg tarafından beslenmiş, büyütülmüştür. Zâl süt bulamayınca kan emmeye başlamıştır. Rüyasında kendisine çocuğu müjdelenen Sâm, Zâl'i bulur ve Zâbil'e birlikte varırlar. Zâl, bilgi ve hüner bakımından oldukça üst seviyeye gelince İran'ın koruyucu kahramanı olma görevini üstlenir. İran askerlerinin başı nerede derde girse yardımlarına koşar. Zâl'e, Zâl-i Zer veya Destan da denir.

Türk şiirinde zaman zaman adına rastlanılan Zâl, daha çok kahramanlığı ve yiğitliğiyle kendisine benzetilen konumundadır.¹⁶

¹⁵ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 176.

¹⁶ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 179.

Serîr-i saltanat üzre budur İskender-i devrân**Zamânûñ Rüstem-i Zâl'i cihânûñ pehlivânudur** (K14 / 18)

Saltanatın tahtı üzerinde (oturan Sultan Süleyman) zamanın İskender'i budur. (Sultan Süleyman) zamanın Zâl'in (oğlu) Rüstem (ve) dünyanın pehlivanıdır.

Bu beyitte şair, tahta oturan Sultan Süleymân'ın zamanın İskender'i olduğunu ve gücüyle, kahramanlığıyla ve pehlivanlığıyla da zamanın Zâl'in (oğlu) Rüstem olduğunu söylemektedir.

Bir cihân-gîr-i zamândur ol bugün 'âlemde kim**Rüstem ü Zâl olsa rezmine gelüp itmez cidâl** (K11 / 13)

O bugün âlemde bir devrin hükümdarıdır ki Rüstem ve Zâl (sen) savaş(mak istesen de onlar) gelip (seninle) savaşmazlar.

Bu beyitte şair, Sultan Ahmed'e Rüstem ve Zâl her ne kadar savaşçı olsalar da senden çekindikleri için sen onlarla savaşmak istesen de onlar seninle savaşmazlar demektedir. Şair Rüstem ve Zâl'i savaşçı, kahraman yönleriyle ele alıp Sultan Ahmed'i övmektedir.

Yüzüñe karşı cedel eyleyemez Sâm u Süvâr**Rüstem ü Zâl olamaz erlik ile sana garîm** (K10 / 17)

Sâm ve Süvâr (senin) yüzüne karşı bir şey söyleyemez. Rüstem ve Zâl yiğitlik ve mertlikte sana rakip olamaz.

Bu beyitte şair, Sultan Ahmed'i Sâm, Süvâr, Rüstem ve Zâl'e karşı överken Sâm ve Süvâr ne kadar kahramanlıklarıyla bilinseler de senin karşında bir şey söyleyemezler; Rüstem ve Zâl ise sana yiğitlikte rakip bile olamazlar demektedir.

2. Mihrî Hatun Dîvânı'nda Şehnâme Yer Adları

Şehnâme'de geçen kahramanların her türlü olumsuzluklara rağmen hayatlarını devam ettirebilmeleri için olağanüstü mekanlara ihtiyaç vardır. Elburz Dağı da bu bağlamda kahramanların korunma ihtiyacını karşıladığı bir dağdır.

Şehnâme'de Elburz Dağı ile birlikte olağanüstü özelliklere sahip, devlerin ve cadıların yaşadığı Heft-hân ve Mâzenderân denilen yerler de bulunmaktadır. Ancak Mihrî Hatun Dîvânı'nda bu yerlerden yalnızca Elburz Dağı geçmektedir.

2.1. Elburz Dağı

Elburz Dağı'nın en önemli özelliği; korunmaya muhtaç olan kahramanların çocukluk ve gençlik yıllarını geçirdikleri bir yer olmasıdır. Şehnâme'ye göre Sîmurg bu dağda yaşamaktadır. Şehnâme'deki öneminin aksine klasik Türk şiirimizde çok kullanılmamış, kullanıldığı yerlerde de büyüklüğü bakımından ele alınmıştır.¹⁷

Günâhum sıgmaya dünyaya düpdüz

Götürmez zerresini Kûh-ı Elburz (K2 / 25)

Günahlarım dümdüz dünyaya sıgmıyor. (Günahlarımın bir) zerresini (dahi) Elburz Dağı taşıyamaz.

Bu beyitte şair, günahlarının çokluğundan hayıflanarak bir zerresini bile olağanüstü yönleri bulunan koskoca Elburz Dağı'nın taşıyamayacağını söylemektedir. Şair, Elburz Dağı'nı bu beytinde büyüklüğü bakımından ele almıştır.

SONUÇ

Türkler ve İranlılar arasındaki münasebet çok uzun yıllara dayanmaktadır. Yüz yıllardır bir arada yaşamış bu iki millet tarih içerisinde bazen savaşmış; bazen de güzel dostluklar kurmuştur. Nihayetinde etkileşime geçen bu iki milletin edebiyatta da birbirini etkilediği, her iki milletin kültür temelinde benzerlikler olduğu görülmektedir. Bugün Türk milleti içerisinde kullanılan, şiirlere konu edilen birçok ismin Şehnâme kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Bu isimler edebiyatımıza da girmiş ve Şehnâme'deki manasıyla kullanılmıştır.

Bu çalışmada Mihrî Hatun Dîvânı'nda Şehnâme'de geçen önemli kişiler ve kahramanları ve olağanüstü özelliklere sahip bazı yerleri inceledik. Maddelerin sıralanışı Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN ve Doç. Dr. Muhammet KUZUBAŞ'ın eseri Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri adlı kitaptaki X- Şehnâme'de Geçen Önemli Kişi, Hayvan ve Yer Adlarının Türk Şiirine Yansımaları bölümünde sıralanan kişilere ve yer adlarına göre sıralanmıştır.

¹⁷ Bekir Şişman – Mehmet Kuzubaş, a.g.e., s. 184.

KAYNAKÇA

ALAN, Hayrunnisa, “Sahipkiran”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. Ek. 2, Ankara 2019, s. 443-444.

ARSLAN, Mehmet, *Mihri Hâtûn Dîvânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yay., Ankara 2013.

ERÜNSAL, İsmail E., “Mihri Hatun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 30, İstanbul 2005, s. 37-38.

İPEKTEN, Halûk, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul 1996.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2014.

PALA, İskender, *Divan Edebiyatı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2017.

PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara 2014.

ŞİŞMAN, Bekir – KUZUBAŞ, Mehmet, *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.